

2. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, СТРАХУВАННЯ ТА ФОНДОВИЙ РИНОК

DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4803/75-2-7>

УДК 330.8:[336.1:336.7]

Бодаковський В.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2862-5611>

Bodakovskyy Volodymyr

Ivan Franko National University

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ М. І. ТУГАН- БАРАНОВСЬКОГО НА ЕВОЛЮЦІЮ ІНСТИТУЦІЙНОЇ АРХІТЕКТУРИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена великому українському гуманісту, реформатору та економісту М. І. Туган-Барановському. Здійснено наукову розвідку основних економічних концепцій у його науковій спадщині, а саме у сфері організації фінансових потоків країни, застосування теорій граничної корисності та монетарних концепцій для формування ефективної макрофінансової політики, подано інформацію про історико-економічний розвиток суспільств і теорію циклів як основу фінансової науки. Актуалізовано економічні концепції М. І. Туган-Барановського, які проєктують актуальні й сьогоденні погляди на макрофінансовий аналіз країни в коротко- і довготерміновій перспективі. Виходячи з нашого дослідження запропоновано та обґрунтовано формування механізму своєчасної співпраці науковців та суспільних інститутів, формування фінансової політики та напрями трансформації правового середовища для забезпечення сталого розвитку фінансово-політичних компонентів та систем України.

Ключові слова: М. І. Туган-Барановський, фінансова наука, інституційна архітектура, фінансова система, фінансова політика, економічні цикли, теорія корисності, грошовий ринок.

Постановка проблеми. Трансцендентні випробування, які постали перед українським соціумом в умовах посилення його суверенної складової на міжнародній фінансово-політичній арені, потребують осмислення вітчизняного наукового спадку. Концепції представників України, наголошуємо, дозволять сформувати належне інституційне середовище країни, адже воно є фундаментом правової системи, яка на основі імперативних механізмів організовує взаємовідносини.

Яскравий представник українського наукового шляху та відомий у світових колах М. І. Туган-Барановський сформував, на наш погляд, актуальні й сьогоденні концепції, які спроможні підвищити ефективність стратегічного державного управління, особливо актуальні для удосконалення механізму фінансово-правового функціонування фінансової системи країни. Актуалізація економічних концепцій вченого, на нашу думку, є своєчасною, актуальною та стратегічно важливою. Її адаптація до вимог правового середовища

якісно вплине на формування українського законодавства у сфері фінансів. Подальші наукові дослідження в напрямках, які визначив М. І. Туган-Барановський сприятимуть підвищенню якості грошової, кредитної, бюджетної та інвестиційної політик на макrorівні. Системоутворювальні наукові концепції славетного українця в поєднанні з науковими здобутками фінансистів-науковців сучасності, на наше переконання, спроможні запропонувати суспільству «український шлях розвитку», який дозволить не тільки зберегти його незалежність на усіх рівнях, а й досягнути успіху в осяжній перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституційною проблематикою сучасної фінансової теорії та практики займаються відомі українські науковці, а саме: В. Геєць [10], В. Базилевич [2], А. Гриценко, П. Єщенко, Б. Кваснюк, А. Маслов [14] та інші. В їх працях чітко прослідковується актуалізація наукового спадку українського суспільства як визначника

напряму розвитку економічної та фінансової систем, яка в сучасних умовах потребує наукового переосмислення для формування передумов удосконалення інституційного середовища України.

Відомі науковці, які актуалізують важливість українських економічних вчень в історичній ретроспективі, зокрема М. І. Туган-Барановського, такі як: Ю. Бажал [1], М. Гутник [9], С. Злупко [17], Л. Горкіна [8], Т. Єфименко, П. Леоненко [11], В. Небрат [15], розвивають економічну теорію та фінансову науку на основі отриманих наукових розвідок з позиції їх наукового шляху. Незважаючи на проведені ґрунтовні наукові дослідження в сучасних умовах розвитку наукового середовища України виникає необхідність систематизації знань для формування інноваційного бачення процесів, які відбуваються в суспільстві, що дозволить не тільки підвищити ефективність фінансового управління на макрорівні, а й забезпечить суверенність українців в політико-економічній площині на світовій арені.

Формулювання цілей статті. Вивчення наукової спадщини М. І. Туган-Барановського для переоцінки основних концепцій функціонування сучасної фінансової системи України та формування її інституційної архітектури відповідно до сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Інституційна архітектура фінансової системи України є складним економіко-філософським явищем, яке стало об'єктом досліджень багатьох відомих українських та іноземних економістів науковців. Відповідно до наших досліджень інституційне середовище суверенних суспільств складається з неформальних (звичаї, поведінкові норми, науково-моральний спадок, суспільні кодекси) та формальних (види права та контракти) інститутів, які формуються історично. Наголошуємо, що неформальне інституційне середовище має визначальний вплив на фінансово-правове середовище, а, особливо, на результативність його функціонування. Вони є правилами взаємовідносин та мають безпосередній вплив на ефективність фінансово-економічних систем держави. Згідно з судженнями А. Маслова: «Інституції людського буття нерозривно виростають із минулого і не можуть бути чужими, сторонніми для суспільства. І якщо закони та інші формальні правові норми можуть в ході суспільного і економічного розвитку змінюватися відносно швидко, то неформальні інституції зазнають змін поступово, спираючись на історичний досвід і витікаючи з нього» [14, с. 86]. Для української фінансової системи при формуванні її механізму функціонування на законодавчому рівні зазначені висновки є ключовими, адже дозволяють уникнути помилок при імплементації в правове середовище імперативних інструментів та алгоритмів реалізації фінансових відносин, особливо, запозичених у розвинутих країнах. На наш погляд, інституційна архітектура суспільних утворень, а саме фінансової системи країни, не може виключно копіювати міжнародний досвід і парадигми, а має їх адаптовувати. Беззаперечний вплив на ефек-

тивність фінансово-правового середовища, на нашу думку, мають історично сформовані інституційні парадигми, які знаходять своє утвердження в науковій спадщині представників суспільства.

Інституціоналізм є інноваційною гетеродоксією, яка покращує якість економічного аналізу, а інституційне середовище, його архітектура та напрям розвитку формують основу ефективності фінансової системи країни. Доцільно зазначити, що їх роллю є зменшення трансакційних витрат, але, наголошуємо, вони збільшують витрати системи країни в цілому. Д. Норт виділяє цінні зрушення та ідеологію як основу для забезпечення ефективності розвитку суверенного суспільства. Ідеологія як неформальна інституція, змінюється цінними зсувами поступово, протягом довгого періоду часу і є причиною деривації фінансових ініціатив.

Акцентуємо увагу на спадку українських науковців, який гармонізований до українських світоглядних реалій та імпліцитної частини інституційного середовища. Як зазначав відомий науковець В. Норт: «Країни «третього світу» бідні тому, що інституційні обмеження визначають систему винагород за політичні (або економічні) дії, що не заохочують до продуктивної діяльності» [16, с. 150]. Це судження корелює з трансформаційним процесом, який відбувається в Україні. Відсутність механізмів впровадження інституційних цінностей саме українського суспільства, які ідентифіковані українськими дослідниками протягом останніх століть, сприяє накопиченню помилок та неефективних імперативних механізмів, що призводить до хаотичного «ручного» управління фінансовою системою країни. Протягом втрати суверенності та її відновлення Україною, актуальність та доступ до вітчизняних наукових здобутків змінювалися, їх роль при формуванні наукових результатів міжнародною спільнотою знижувалася.

На наш погляд, інституційна архітектура суспільства, та його фінансової системи зокрема, володіють ознаками репаративної регенерації. Ступінь і якість якої залежать від розуміння ключових імпліцитних інституційних характеристик українських фінансових відносин та готовності їх враховувати при удосконаленні правового середовища. М. Туган-Барановський писав з великою силою наукового пророцтва – «... старе завжди воскресає у перетвореному вигляді в новому» [8, с. 58]. Вважаємо, що актуалізація наукових концепцій зазначеного вченого сприятиме пошукам власного місця України у світовому ринковому просторі. Це свідчить про потребу критичної оцінки теорій науковця та їх актуалізації.

М. І. Туган-Барановський народився в селі Солоне Куп'янського повіту Харківської губернії 8 (20) січня 1865 року в дворянській родині. Михайло Іванович, отримавши початкову освіту у домашніх умовах, навчався у 1-й Київській та 2-й Харківській гімназіях. 1884 р. став студентом природничо-математичного, а згодом – правничо-економічного факультету Харків-

ського університету. Через звинувачення в «україно-фільстві» йому довелося закінчувати університет екстерном. У 1890 р. цього ж року у журналі «Юридичний вісник» вийшла друком перша праця молодого економіста «Вчення про граничну корисність господарських благ, як причина їхньої цінності» [9]. Він дав власну критичну оцінку теорії вартості та граничної корисності. Доцільно наголосити, що український науковець розробив в цей рік концепцію статичного і динамічного рівнів економічного аналізу, що підсилює наші дослідження фінансової системи країни [4]. М. Туган-Барановський вважав сучасні наукові здобутки в сфері економіки результатом досліджень статичних явищ при використанні абстракції, дедукції, що пропагує англійська школа, зокрема А. Сміт. Його підхід був відмінний від теоретико-методологічного інструментарію неокласиків, свідчив про інноваційність макроаналізу фінансово-економічних процесів. Доречно підкреслити, що історико-економічний метод економічних досліджень набув популярності в сучасних умовах, а це свідчить про новаторство та інноваційність поглядів ученого. Він актуалізував теорію корисності, яку пропагував аналізувати з позиції корисності та цінності, що вдало вмонтовується в інституційну архітектуру фінансової системи країни, дозволяє сформувати основну парадигму її розвитку. Підтримував позицію соціального песимізму, спирався на праці Т. Мальтуса та Д. Рікардо, критикував А. Сміта, якого вважав «оптимістом» при здійсненні економічних досліджень. Економічні погляди вченого на Сході Європи, у Західній Європі пропагував А. Маршалл. На наш погляд, зазначена економічна концепція М. І. Туган-Барановського дозволяє визначити інституційні принципи формування структури фінансової системи, її фінансово-правовий фундамент. Значна увага на корисність, рідкість, вплив на потреби суспільства елементів Валового Внутрішнього Продукту при здійсненні макрофінансового аналізу, дозволить державним інститутам проводити ефективну фінансову політику, впливати на напрями формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів як на макро- так і на мікрорівні. Особливої актуальності зазначена парадигма набуває в умовах агресії росії, дозволить подолати системні труднощі, які спричиняє для вітчизняної економіки гібридними інструментами наш східний сусід.

М. І. Туган-Барановський виокремив п'ять груп потреб: фізіологічні – для безпосередньої підтримки життя й почуття спадковості; статеві; симптоматичні інстинкти й потреби; альтруїстичні; потреби, що не ґрунтуються на практичних інтересах. Вони стали основою його економічних концепцій та вдало пояснюють інституційний фундамент фінансового середовища суспільства. «Мотиви й інтереси негосподарського роду, – казав М. Туган-Барановський, – мали особливо великий вплив на розвиток господарства» [3, с. 18]. В своїх пізніх працях акцентував на патріотизмі та релігії як важливих чинниках формування фінансово-економічних відносин суверенних утворень. Вважа-

ємо, що поряд з А. Маслоу та його «пірамідою потреб» український погляд на психологію фінансових відносин членів суспільства сприятиме формуванню власної парадигми функціонування фізичних, юридичних осіб і держави. Імплементация в інституційний фундамент української системи цінностей підвищить ефективність функціонування фінансової системи та фінансову результативність підприємницького сектору зокрема.

В 1894 році, після наукових дворічних досліджень Великої Британії, М. І. Туган-Барановський опублікував працю «Промислові кризи у сучасній Англії, їхні причини і вплив на народне життя», яка була популярною та публікованою в Німеччині, Великій Британії, Франції, Японії та лише у 2004 році в Україні. Автор створив власну новаторську концепцію взаємозв'язків в економічній системі, аргументував єдність між кризами та особливостями функціонування ринкової економіки.

Як засвідчив сам М. І. Туган-Барановський, книга «Промислові кризи сучасної Англії, їх причини та вплив на народне життя» була написана ним у 1892–1893 рр. Спочатку він працював півроку в Лондоні у бібліотеці Британського музею, вивчаючи першоджерела – англійські «сині книги», звіти парламентських комісій та офіційні статистичні видання, а потім – у Петербурзі в Імператорській публічній бібліотеці та в бібліотеці Вченого комітету при міністерстві фінансів [1, с. 58-59]. Вчений системно підійшов до пізнання фінансово-економічних процесів, використовував динамічні історичні індикатори як джерело економічних концепцій, сформував власну методологію наукових досліджень та зумів виявити імпліцитні та експліцитні чинники розвитку фінансово-економічного середовища суспільства. «Навіть не згодний з нею В. Зомбарт, – писав М. Туган-Барановський, – у своєму рефераті про німецьку кризу 1900 р., проголошеному на зборах «Союзу соціальної політики» у 1903 р., визнав її надзвичайним кроком вперед і, без сумніву, вищою формою теорії кризи» [17, с. 622].

Теорія економічних циклів М. І. Туган-Барановського використовується в теоретичних інституційних структурах, які охоплюють питання функціонування фінансової системи. Теорії, яка міститься в праці «До кращого майбуття», яка опублікована в 1912 році, є синтетичною концепцією циклічних коливань [8]. Науковець звернув увагу на тісний зв'язок між зміною цін на «капітальні блага» (засоби виробництва) і акумулятивним процесом вивільнення грошового капіталу, який спрямовується або на інвестиції, або на заощадження. Цим самим він поклав початок сучасній інвестиційній теорії циклів, стрижнем якої є зв'язка «заощадження – інвестиції» – головна «пружина» циклічних коливань [5]. Доречно наголосити, що сучасні вчені чітко підкреслюють стратегічну важливість інвестиційного капіталу в розвитку економіки України. Вони продовжують удосконалювати наукові здобутки М. Туган-Барановського, а саме акцент на науково-технічному прогресі та інвестиціях як реальних чинниках

впливу на ВВП, ВВП та ІСЦ. Сучасні спроби макрофінансового аналізу України та розвинутих країн світу свідчать, що зазначені чинники дозволяють отримати стаке зростання фактичної економіки, запобігти зростанню фіктивного фінансового середовища, яке розмиває монетарну базу та створює передумови для фінансових криз як національного так і світового масштабу.

У 1898 році опубліковане М. І. Туган-Барановським знакове наукове дослідження «Російська фабрика в минулому і сучасному. Історико-економічне дослідження», яке дозволило отримати ступінь доктора політичної економії. Науковець здійснив оцінку динаміки змін соціально-економічного середовища та виявив їх вплив на виробництво, що слугувало підґрунтям для переоцінки політекономії марксизму. Видана у 1909 році праця «Основи політичної економіки» спростовувала теорію додаткової вартості К. Маркса. «Основним законом капіталістичного розвитку, – стверджував М. І. Туган-Барановський, – я вважаю постійне скорочення частки народного споживання у суспільній продукції, що, всупереч К. Марксу, не створює ніяких нових труднощів для процесу реалізації капіталістичного виробництва. А якщо так, то воно не може викликати крах капіталістичного господарського ладу...» [8, с. 117]. Саме зазначена праця сприяла формуванню цілісності концепцій науковця, а саме центричності інвестицій як чинника економічного зростання та взаємозв'язку коливань виробництва з періодичним зростанням основного капіталу. Згідно з судженнями Ю. Бажала, сучасні світові концепції вертикальної неврегульованості, які ґрунтуються на теоріях Г. Касселя та Й. Шумпетера зростали на ідеях українського науковця. Доцільно наголосити, що вченого вважають у світовому науковому просторі реформатором теоретичного бачення циклів в економіці, вважають, що він перетворив теорію криз на теорію кон'юнктури. Е. Хансен, Дж. М. Кейнс, Й. Шумпетер, який неодноразово вченого критикував, Е. Уїттакер у своїх наукових працях підкреслюють важливість наукових результатів М. І. Туган-Барановського для розвитку економічної науки. Його вплив на А. Пігу та Р. Хоутрі, Дж. М. Кейнса, Дж. Р. Хікса, Р. Херрода беззаперечний. Вчення М. Туган-Барановського про теорію криз та теорія довгих хвиль його послідовника М. Кондратьєва, який був знищений радянським режимом, стали фундаментом фінансово-економічного інституційного середовища.

М. І. Туган-Барановський розвивав економічні концепції соціального спрямування. Він був послідовником ідей І. Я. Франка [12], який пропагував імплементацію людиноцентричності в політико-економічні утворення. Його праці «Соціальні основи кооперації», а також праці «Паперові гроші і метал» [13, с. 15] пропагують основу інституційної архітектури фінансової системи країни формувати на основі захисту інтересів фізичних осіб, які, за результатами вивчення його концепцій, є рушієм інвестиційної діяльності, створення

капіталів, запорукою багатства держави та її фінансової незалежності.

В. Власенко зазначав «У всякому разі безперечно одне: основні ідеї теорії грошей Кейнса, викладені ним у книзі «Трактат про грошову реформу», були висловлені Туганом-Барановським майже на десятиріччя раніше в праці «Паперові гроші і метал»». С. Амато доповнює це судження: «[Туган-Барановський] пояснив механізм зміни цінності грошей як наслідок зміни промислового циклу, і [далі автор цитує М. Тугана-Барановського] таким чином, оптимістичних і песимістичних оцінок господарюючих суб'єктів на різних фазах циклу» [11, с. 14]

Економічні погляди науковця в сфері фінансів були проривом, сформували новаторську концепцію монетарної економіки та фінансової системи, стали основою для вироблення їх моделі, що оцінювала якість використання паперових грошей, аргументувала переваги та недоліки ліквідації «золотого фундаменту» фінансових процесів, дозволила здійснити наукові розвідки в сфері економічних циклів, а це створило інституційну основу антициклічного та антиінфляційного управління для державних органів влади.

На нашу думку, при формуванні фінансової політики необхідно керуватися ідеями науковця, особливо його акцентом на фактаж Ойгена фон Бюм-Баверка в частині залежності кількості покупців і продавців на ринку від цін, адже при складанні ними граничних пар, вважаємо, фінансовий ринок стає привабливим для представників суспільства. Український вчений ринковий механізм вважає максимально ефективним при управлінні фінансово-економічними процесами, доводить вплив «на егоїстичне прагнення користі» шляхом його переведення на якісно новий рівень максимальної ефективності на макрорівні. Український економіст-науковець сформував «теорему цінності», яка доводить прямо пропорційність між граничною корисністю господарських благ до трудової вартості на основі впливу суб'єктивних та об'єктивних чинників в суспільстві. Корисність і вартість вважає її невід'ємною основою.

М. І. Туган-Барановський відзначився на посаді Генерального секретаря фінансів Центральної Ради в Україні, де пропагував створення власної грошової одиниці, яка, на його думку, є ознакою незалежності суспільства. Його ідеї соціалізації суспільства не знайшли підтримки у політичних колах, що спричинило ним вихід з державного управління економікою України, ініціацію утворення Кооперативного інституту, Інституту економічної кон'юнктури, а також Демографічного інституту. Він стає деканом юридичного відділу, у 1918-19 рр. публікує праці «Про кооперативний ідеал», «Соціальні основи кооперації» і «Кооперація, її природа і мета», головує на з'їзді українських кооператорів, очолює Український центральний кооперативний комітет, з В. І. Вернадським, М. П. Василенком та А. Ю. Кримським організовує Українську академію наук. Його обирають академіком за спеціальністю теоретична економія. М. І. Туган-Барановський в цей

час обіймає посади професора державного Українського університету, а саме декана його юридичного факультету. Вчений в цей період завершив формування власної національної парадигми та її місця в соціумі. «Національність», – зазначав науковець, – часто є крайньою межею для симптоматичних почуттів сучасної людини». «Релігія», – писав учений у науковій праці «Психологічні фактори суспільного розвитку», – завжди була і залишається до нинішнього часу одною з наймогутніших історичних сил» [3, с. 19]. Позиція автора корелює з державотворчими процесами в Україні. Варто відзначити, що інтереси суверенного суспільства та його духовна складова є стабільними при інституційних змінах, мають вагомий вплив на специфіку фінансових відносин в країні, їх зміни не помітні при цінових змінах, історичних трансформаціях психології громадян. Позиція вченого вдало посилює наукові результати сучасних інституціоналістів, дає додаткової ваги політиці індивідуального фінансово-економічного розвитку суспільства на основі його солірадізації. Як зазначає В. Небрат, при належному доступі до ресурсів громадяни об'єднуються в процесі здійснення фінансово-господарської діяльності, що зменшує транзакційні витрати та створює умови для сталого розвитку країни [15]. На нашу думку, концепція Туган-Барановського дозволяє сформувати ефективний механізм функціонування фінансового ринку, а особливо ринку цінних паперів, який в умовах агресії росії перебуває в статичному стані. Формування фінансово-правових принципів здійснення торгівлі цінними паперами в Україні на основі описаних попередньо концепцій нададуть змогу отримати фінансово-політичні результати в осяжній перспективі.

На початку 1919 року на Паризькій мирній конференції, як радник з економічних питань, великий український мислитель себе не реалізував, смерть науковця була раптовою. Він залишив у спадок українському суспільству близько 140 ґрунтовних комплексних наукових праць, які містять його економічні концепції розвитку економіки, фінансової системи, є актуальні при формуванні грошово-кредитної, бюджетної та податкової політики. Погляди та судження М. І. Туган-Барановського знайшли своє продовження в українських та іноземних фінансово-економічних дослідженнях, зокрема Й. Шумпетера, А. Шпітгофа, Г. Шмоллера, Л. Поле, Е. Ейленбурґа, Ж. Лескюра, Дж. М. Кейнса, М. Кондратьєва, С. Подолинського, Л. Ларуша.

Ідеї Туган-Барановського втілював у життя його учень Микола Кондратьєв. Він відкрив великі цикли кон'юнктури, що увійшли до світової науки під назвою «довгих хвиль Кондратьєва» (з періодом коливання 55 років). Наприкінці свого життя Кондратьєв реалізував ще одну ідею свого вчителя – заклав основи створення соціальної економії та соціально-економічного генезису суспільства [6, с. 14]. Основні інституційні складові, які містять концепції циклічності, знаходять своє вираження при формуванні фінансової політики, яка впливає на ефективність функціонування фінансо-

вого ринку, зокрема таких його складових як грошовий та кредитний. Доцільно наголосити, що дії Національного банку України корелюють з принципами управління, які сформував М. І. Туган-Барановський. Прослідковується взаємозв'язок з системами управління фінансовими процесами, проциклічністю фінансових ринків, системними фінансовими кризами та поєднанням мікро- і макроуправління фінансовими установами.

Українські вчені С. Подолинський, який розробив енергетичну теорію, та С. Вернадський проголошували економічну концепцію, що єдиним джерелом реального економічного зростання є підвищення продуктивної сили людської праці в розрахунку на душу населення. Прихильником зазначеної концепції був американський економіст і політик Л. Ларуш, засновник фізичної економіки як напряду фінансово-економічних досліджень, відомий довготерміновими прогнозами фінансових криз, які підтвердилися [7, с. 122]. У наукових працях цих вчених прослідковуються елементи парадигм, які розробляв М. І. Туган-Барановський, особливої уваги заслуговують концептуальні розробки природи економічних циклів, які сформували системність фінансів як науки. Корисним є акцент на позиції Л. Ларуша, що економіка є фіктивна та фізична. Як стверджує представник Шіллерівського інституту Дж. Тенненбаум: «Так виникла ситуація, яка описується знаменитою «потрійною кривою» американського економіста Ліндона Ларуша» [7, с. 124]. Зазначена концепція в сучасних умовах підсилює ефективність управлінських рішень при формуванні грошової, кредитної, макропруденційної та бюджетної політик для сталого розвитку фінансової системи країни. Ми погоджуємося з висновками М. Туган-Барановського, С. Подолинського та Л. Ларуша, що відокремлення фінансових прибутків від фізичної вартості є причиною деструктивною, а в довготерміновій перспективі, руйнує безперервність фінансових процесів, спричиняє виникнення «фінансових бульбашок», криз, приховує нульове зростання економіки, формує загрозливі проциклічні фінансові коливання, викликає зубожіння населення. Доречно наголосити, що інституціоналізм при поєднанні з результатами економічних досліджень зазначених вчених, містить пояснення виникнення війн як наслідку руйнації балансу між фінансовим імпліцитним і фізичним експліцитним.

Висновки. Економічні концепції М. І. Туган-Барановського, за результатами наших досліджень, є основою інституційної архітектури фінансової системи України. Його наукове надбання є фундаментом сучасних наукових досліджень, містить інноваційні ідеї та результати, які досі актуальні для розвитку фінансової науки, потребують актуалізації для удосконалення механізму управління фінансовими процесами українського суспільства. Доречні бути імплементовані в чинне законодавство, особливо при розробці та впровадженні Закону України «Про фінансову систему України».

На нашу думку необхідно звернути увагу на основні положення економічних концепцій видатного українського вченого, а саме: 1) розвинути історико-економічний метод дослідження як ефективний напрям формування інституційної архітектури фінансової системи, що дозволить сформувати якісне правове середовище в Україні; 2) теорію вартості та корисності адаптувати до сучасних наукових реалій. Це покращить формування системи необхідних індикаторів оцінки фінансового стану членів суспільства та підвищить рівень стратегічних управлінських рішень; 3) концепція потреб вченого вдало поєднується з «пірамідою Маслоу», як наслідок подальші наукові дослідження в зазначеному напрямі сприятимуть розумінню механізмів реалізації фінансових

відносин, нададуть можливість виявити потенціал у теоретико-методологічному моніторингу фінансових процесів; 4) теорія циклів та монетарна концепція М. І. Туган-Барановського є чинником, вважаємо, який об'єднує світові наукові дослідження в зазначених напрямках і дозволяє розробити українську систему адаптації світових здобутків фінансової науки для їх впровадження в механізми формування грошово-кредитної, макропруденційної, бюджетної та інвестиційної політик нашої країни; 5) людиноцентричність як концепція в працях українського науковця корелює з цінностями сучасного українського суспільства та може, при належній науковій актуалізації, стати основою глобальної парадигми розвитку України в довготерміновій перспективі.

Список літератури:

1. Бажал Ю. Доля теорії: 100-річчя класичної праці М. І. Туган-Барановського і сучасність. *Економіка України*. 1994. № 12. С. 58–63.
2. Базилевич В. Д., Маслов А. О. Інституціональна економічна теорія: історичний аспект. *Інституційна архітектура та механізми економічного розвитку: Матеріали наукового симпозиуму*. Харків : ХНУ, 2005. С. 32–42.
3. Балабнін Н. Значення Тугана-Барановського сьогодні. *Вісник НАН України*. 1995. № 1. С. 38–41.
4. Бодаковський В. Ю. Концептуалізація інфраструктури фінансової системи на основі її динамічних і статичних ознак. *Управління змінами та інновації*. 2024. № 9. С. 65–70. URL: <http://cmi.politehnica.zp.ua/index.php/journal/article/view/128>. (дата звернення: 17.02.2025).
5. Бондур Т. О. Деякі аспекти розвитку економічної теорії у працях М. І. Туган-Барановського. *Історія науки і біографістика*. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2015_1_2 (дата звернення: 17.02.2025).
6. Воробйова Л. В. Значення ідей Сергія Подолинського, Володимира Вернадського та Миколи Руденка у відновленні енергосистеми України після війни [Електронний ресурс] «Київським вченим є що сказати світові» (Микола Руденко про Наукове товариство імені Сергія Подолинського) : тези щоріч. грудневих Руденківських читань (до 150-річчя Наук. т-ва ім. Шевченка) 19 груд. 2023 р. / Наук. т-во ім. Шевченка, Т-во зв'язків з українцями за межами України (Т-во «Україна – Світ»), Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана [та ін. ; редкол.: В. В. Небрат (голова) та ін.]. Київ : КНЕУ. 2024. С. 6-8. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/42422> (дата звернення: 17.02.2025).
7. Воробйова Л. В. Енергетична теорія Сергія Подолинського і фізична економіка Ліндона Ларуша. Фізична економія: методологія дослідження та глобальна місія України : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., 8–10 квіт. 2009 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана», Громад. орг. «Наук. тов-во ім. Сергія Подолинського» ; редкол.: С. В. Степаненко (голова) [та ін.]. Київ : КНЕУ, 2009. С. 122–132.
8. Горкіна Л. П. М. І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії. Київ : ІЕ НАН України, 2001. 268 с.
9. Гутник М. В. Михайло Іванович Туган-Барановський – видатний український вчений-економіст. *Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»* : зб. наук. пр. Темат. вип. : Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємств. Харків : НТУ «ХПІ». 2012. № 11. С. 34–40.
10. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. Акад. НАН України В. М. Гейця. Київ : Ін-т екон. прогноз., Фенікс, 2003. 1008 с.
11. Єфименко Т. І., Леоненко П. М. Методологічний фундамент економічних поглядів М. І. Тугана-Барановського (до 150-річчя від дня народження). Теорія та історія фінансів. *Фінанси України*. 2015. № 2. С. 7–26.
12. Крупка М. І., Бодаковський В. Ю. Роль Івана Франка у формуванні парадигми української фінансової системи. *Світ фінансів*. 2024. № 2 (79). С. 157–167.
13. Кузьменко В. П. Теорія людського і соціального капіталу та кооперація інноваційного виробництва пострадянських країн. *Історія народного господарства та економічної думки України*. Зб. наук. праць. Вип. 39–40. Київ, 2007. С. 15.
14. Маслов А. О. Інституційна структура та її еволюція у творчості Дагласа Норта. Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; редкол.: О. О. Беляєв (відп. ред.) [та ін.]. Київ : КНЕУ, 2010. Спец. Вип. : Проблеми сучасної економіки та інституціональна теорія. С. 80–91.
15. Небрат В. Історико-економічні детермінанти соціальної солідаризації. *Економіка та суспільство*. 2024. № 70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-10>.
16. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер з англ. І.В. Дзюбка. Київ : Основи, 2000. 208 с.
17. Туган-Барановський М. І. Основи політичної економії / за ред. С. М. Злупка; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2003. 627 с.
18. Шульський М. «Деякі аспекти життя і діяльності видатного економіста Михайла Туган-Барановського». *Сталій розвиток економіки*. 2015. № 2 (27). С. 347–353. URL: <https://www.economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/566> (дата звернення: 17.02.2025).

References:

1. Bazhal, Yu. (1994) Dolya teorii: 100-richcha klasuchoi pratsi M. I. Tygan-Baranovskogo i syuchasnist [The fate of theory: the 100th anniversary of the classic work of M. I. Tugan-Baranovskyi and modernity]. *Ekonomika Ukrainu – Economy of Ukraine*. 12, 58–63. [in Ukrainian].
2. Bazulevuch, V. D., Maslov, A. O. (2005) Instyutytsiyna ekonomichna teoriya: istoruchnuy aspekt [Institutional economic theory: historical aspect]. *Instyutytsiyna arhitektonika ta mehanizmu ekonomichnogo rozvutky: Materialu naukovo sumpoziumy – Institutional architecture and mechanisms of economic development: Materials of the scientific symposium*. Kharkiv : HNU, 32–42. [in Ukrainian].
3. Balabanis, N. (1995) Znachennya Tygana-Baranovskogo soganidni [The meaning of Tugan-Baranovsky today]. *Visnuk NAN Ukrainu – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Vol. 1, 38–41. [in Ukrainian].
4. Bodakovskyy, V. Yu. (2024) Kontseptyualizatsiya infrastruktury finansovoyi sustemu na osnovi yiyi dunamichnuh I statichnuh oznak [Conceptualization of the infrastructure of the financial system based on its dynamic and static features]. *Upravlinnya zminamu ta innovatsii – Change management and innovation*. Vol. 9, 65–70. DOI: 10.32782/CMI/2024-9-13 [in Ukrainian].
5. Bondyr, T. O. (2015) Deyaki aspektu rozvutky ekonomichnoi teorii u pratsah M. I. Tyugan-Baranovskogo [Some aspects of the development of economic theory in the works of M. I. Tugan-Baranovskyy]. *Istoria nauku i biografiistuka – History of science and biography*. Vol. 1. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2015_1_2 [in Ukrainian].
6. Vorobjova, L. V. (2024) Znachennya idey Sergiya Podolunskogo, Volodumura Vernadskogo ta Mukolu Rudenka u vidnovltnni energosustemu Ukrainu pislya viynu [The significance of the ideas of Serhii Podolinskyi, Volodymyr Vernadskyi, and Mykola Rudenko in restoring the energy system of Ukraine after the war]. *Tezu schorichnuh Rudenkovskikh chutany – theses of the annual Rudenko readings*. Kyiv: KNEU. (pp. 6–8). Available at: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/42422> [in Ukrainian].
7. Vorobjova, L. V. (2009) Energetichna teoriya Sergiya Podolunskogo I fizichna ekonomika Lindona Larysha [Energy theory of Serhii Podolinsky and physical economics of Lyndon LaRouche]. *Fizichna ekonomiya: metodologichni doslidzennya ta globalna misiya Ukrainu: zb. Materiakov Mizshnarodnoi nauk. Konferentsii – Physical economy: research methodology and global mission of Ukraine: collection. materials of the International of science conf*. Kyiv : KNEU (pp. 122–132). [in Ukrainian].
8. Gorkina, L. P. (2001) Tugan-Baranovskiy v ekonomichniy teorii ta istorii [M. I. Tugan-Baranovskyy in economic theory and history]. Kyiv: IE NAN Ukrainu, 268 p. [in Ukrainian].
9. Gutnuk, M. V. (2012) Muhaylo Ivanovuch Tugan-Baranovskiy – vudatnuy ukrainskiy vchenuy-ekonomist [Mykhailo Ivanovych Tugan-Baranovskyy is an outstanding Ukrainian scientist-economist]. *Visnuk NTU “XIII” : zb. Nauk. Ptats : Aktualni problemuyupravlinnya ta finansovo-gospodarskoi diyalnosti pidpruyemstva – Bulletin of the National technical “KhPI” University: coll. of science Ave. Subject. issue : Actual problems of management and financial and economic activity of the enterprise*. Kharkiv : NTU “XIII” (pp. 34–40). [in Ukrainian].
10. Geyts, M. V. (2003) Ekonomika Ukrainu: strategiya I polituka dovhostrokovogo rozvutkyu [Economy of Ukraine: strategy and policy of long-term development]. Kyiv : IEP; Feniks, 1008 p. [in Ukrainian].
11. Yefumenko, T. I., Leonenko, P. M. (2015) Metodologichnuy fundament ekonomichnuh pogladiv M. I. Tugana-Baranovskogo [The methodological foundation of the economic views of M. I. Tugan-Baranovskyy]. *Finansu Ukrainu – Finances of Ukraine*. Vol. 2. P. 7–26. [in Ukrainian].
12. Krupka, M. I., Bodakovskyy V. Yu. (2024) Rol Ivana Franka u formyvanni paradugmu ukrainskoi finansovoi sustemu [The role of Ivan Franko in shaping the paradigm of the Ukrainian financial system]. *Svit finansiv – The world of finance*. Vol. 2 (79), pp. 157–167. DOI: <https://doi.org/10.35774/SF2024.02.157> [in Ukrainian].
13. Kuzmenko, V. P. (2007) Teoria ludskogo I sotsialnogo kapitaly ta kooperatsiya innovatsiynogo vurobnutstva postradyantskih krain [Theory of human and social capital and cooperation in innovative production of post-Soviet countries]. *Istoriya narodnogo gospodarstva ta ekonomichnoyi dumku Ukrainu. Zb. nauk. prats – History of national economy and economic thought of Ukraine. Coll. of science works*. Kyiv. Vol. 39–40, p. 15. [in Ukrainian].
14. Maslov, A. O. (2010) Instyutytsiyna stryktyra ta yiyi evolutsiya u tvorchosti Dagleasa Norta [Institutional structure and its evolution in the work of Douglas North]. *Formyvannya runkovo ekonomiku : zbirnik naukovuh prats – Formation of the market economy: coll. of science*. Kyiv : KNEU, pp. 80–91. [in Ukrainian].
15. Nebrat, V. (2024) “Istoruko-ekonomichni determinantu sotsialnoi solidaruzatsii” [Historical and economic determinants of social solidarity]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*. Vol. 70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-10> [in Ukrainian].
16. Nort D. (2000) Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change and functioning of the economy]. I.V. Dziubka (Ed.). Kyiv: Osnovy, 208 p. [in Ukrainian].
17. Tugan-Baranovskyy, M. I. (2003) Osnovu politichnoi ekonomii [Basics of political economy]. S. M. Zlupko (Ed.). Lviv. LNU im. I. Franka, 627 p. [in Ukrainian].
18. Shulskyy, M. (2015) “Deyaki aspektu zuttya I diyalnosti vudatnogo ekonomista Muhayla Tugan-Baranovskogo” [Some aspects of the life and activities of the outstanding economist Mykhailo Tugan-Baranovskyy]. *Staluy rozvutok ekonomiku – Sustainable economic development*. Vol. 2 (27), pp. 347–353. Available at: <https://www.economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/566> [in Ukrainian].

**THE INFLUENCE OF ECONOMIC CONCEPTS M. I. TUGAN-BARANOVSKYY
ON THE FORMATION AND EVOLUTION OF THE INSTITUTIONAL ARCHITECTURE
OF THE FINANCIAL SYSTEM OF MODERN UKRAINE**

The article is dedicated to the great Ukrainian humanist, reformer and economist M. I. Tugan-Baranovsky. The author conducts a scientific study of the main economic concepts in the scientific heritage of the Secretary General of Finance of the Central Rada in Ukraine, namely, in the field of organization of financial flows of the country, application of marginal utility theories and monetary concepts for the formation of effective macro-financial policy, provides information on the historical and economic development of societies and the theory of cycles as the basis of financial science. In order to obtain proper scientific results in the study of financial and economic views of M. I. Tugan-Baranovsky, the main scientific methods were applied, namely empirical – to identify the potential of the scientist's theory of crises, which was formed on the basis of the study of industrial crises in Great Britain in 1892–1893; theoretical – to adapt the human-centered view and social concepts of the scientist to the modern paradigm of Ukraine's development; synthesis – to adapt economic concepts to the NBU's system of managing procyclical processes that arise in the long term; abstraction – to identify the key directions and warnings of the Ukrainian scientist and politician regarding the financial and political development of society; generalization – to update the results of financial and economic research of the scientist, which allow modern theorists and practitioners in the field of finance to improve the promising areas of financial science from the standpoint of Ukrainian realities and the peculiarities of the development of a sovereign society. The economic concepts of M. I. Tugan-Baranovsky are updated, which project views on macro-financial analysis of the country in the short and long term that are still relevant today. They allow us to understand financial processes, their impact on society, the effectiveness of financial and political instruments of the macro-level management system. The author considers the main financial paradigms of the country's functioning as a macro-entity, which were identified by the scientist in his scientific works, and offers the author's own scientific conclusions regarding the relevance and quality implementation of scientific proposals. Based on our study, the author proposes and substantiates the formation of a mechanism for timely cooperation between scientists and public institutions, the formation of financial policy and the directions of transformation of the legal environment to ensure sustainable development of financial and political components and systems of Ukraine.

Key words: M. I. Tugan-Baranovskyy, financial science, institutional architecture, financial system, financial policy, economic cycles, utility theory, money market.